

Iäkkäiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia kanssakäymisestä vapaaehtoistyössä

Irma Äyräväinen¹, Arja Piirainen², Pirjo Vuoskoski², Taru Lintunen², Taina Rantanen¹

¹Jyväskylän yliopisto, Liikuntatieteellinen tiedekunta, Gerontologian tutkimuskeskus

²Jyväskylän yliopisto, Liikuntatieteellinen tiedekunta

Kotona asumista korostavan hoivapolitiikan seurauksena on paljon iäkkäitä henkilöitä, jotka eivät pääse ulos kodistaan ilman apua. Tutkimuksessa tarkastellaan huonokuntoisten iäkkäiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia keskinäisestä kanssakäymisestäään vapaaehtoistyöhön perustuvalla toimintajaksolla. Vapaaehtoistyöntekijät auttoivat kodin ulkopuolisiin aktiviteetteihin yksin asuvia iäkkäitä ihmisiä, joilla oli liikkumiskyvyn ongelmia. Tutkimuksessa oli mukana viisi iäkkään ihmisen ja eläkeikäisen vapaaehtoistyöntekijän muodostamaa paria. Tutkimusaineisto koostui iäkkäiden (79–87-vuotiaiden) ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden (61–71-vuotiaiden) yksilöhaastatteluista. Aineiston analysointi perustui tulkitsevaan fenomenologiseen analyysiin (Interpretative Phenomenological Analysis, IPA). Analyysin tuloksena aineistosta muodostui viisi pääteemaa, jotka kuvaavat iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia keskinäisestä kanssakäymisestäään: itsenäinen arki, auttamisen arvokkuus, vuorovaikutuksen toimivuus, odottamaton onnistuminen ja arjen haasteellisuus. Molemmille osapuolille merkityksellisiä pääteemoja olivat *vuorovaikutuksen toimivuus*, *arjen haasteellisuus* ja *odottamaton onnistuminen*. Lisäksi iäkkäille ihmisille kanssakäymisessä oli merkityksellistä *itsenäinen arki* ja vapaaehtoistyöntekijöille puolestaan *auttamisen arvokkuus*. Iäkkäiden ihmisten ja heidän eläkeikäisten toimijapariensa kokemukset kanssakäymisestä vapaaehtoistyössä voidaan ymmärtää molemmille osapuolille merkityksellisenä yhteistoimijuutena.

Johdanto

Väestön nopea ikääntyminen Suomessa jatkuu vielä seuraavien vuosikymmenten ajan. Samalla suomalaisten elinajanodote kasvaa koko ajan (Peltomäki 2014, 14; Rossi & Valokivi 2018, 149). Ikääntymispolitiikan tavoitteena on ko-

tona asuminen ja itsenäinen selviytyminen mahdollisimman pitkään (Anttonen & Karsio 2016). Myös vanhojen ihmisten itsensä toiveena on kotona asuminen (Vaarama ym. 2006, 121). Vuonna 2017 Suomen väestöstä noin yhdeksän prosenttia oli 75 vuotta ja lähes kolme prosenttia 85 vuotta täyttäneitä. Yli 90

prosenttia 75 vuotta täyttäneistä asui kotona ja heistä lähes puolet yksin (Kestilä ym. 2019, 198). Kotona asuu yhä enemmän iäkkäitä henkilöitä, jotka eivät pääse tai eivät uskalla lähteä ulos ilman toisen ihmisen apua (Rasinaho ym. 2006; Rantakokko ym. 2009; Rantakokko ym. 2010).

Ikääntymispolitiikan tavoitteet kotona asumisen tukemisesta ja itsenäisestä selviytymisestä vaativat toteutuakseen gerontologista sosiaalityötä (Rossi & Valokivi 2018). Gerontologisen sosiaalityön tehtävänä on iäkkäiden ihmisten toimintakyvyn ja osallisuuden tukeminen sekä hyvän elämän turvaaminen (Aaltonen ym. 2014). Ikääntyneiden ihmisten sosiaalisen kuntoutuksen tarvetta kasvattavat esimerkiksi sairauksiin sopeutuminen, yksinäisyys, leskeksi jääminen tai puolison joutuminen laitoshoittoon (Koskinen ym. 2008). Ikääntyvien ihmisten kuntoutuksen tulisikin laajentua pelkkien fyysisten ja psyykkisten näkökulmien ohi kohti sosiaalisen näkökulmaa (Karjalainen 2011).

Väestön ikääntyessä eläkeikään tulevien ihmisten määrä kasvaa. Eläkkeelle jäävät ovat pääosin hyväkuntoinen, heterogeeninen ja osaava joukko, joka kaipaa tekemistä. He eivät halua kuluttaa eläkepäiviään toimeettomina vaan omaa osaamistaan hyödyntäen. Vapaaehtoistoiminnasta, joka perustuu kansalaisten omiin toiveisiin ja tarpeisiin, on tullut yhteiskunnassamme entistä tärkeämpää. Vapaaehtoistoiminnassa eläkeikäiset ihmiset voivat toimia aktiivisesti heille itselleen merkityksellisten asioiden hyväksi (Tuorila 2013; Äyräväinen ym. 2019). Eläkeikäiset tuottavat aktiivisesti palveluja sekä itselleen että muille kotitalouksille. Vapaaehtoistyö tuo mielekästä tekemistä eläkkeelle siirtymisen jälkeen (Tuorila 2013; Äyräväinen ym. 2019). Sosiaali- ja terveysministeriö on laatusuosituksissaan hyvän ikääntymisen turvaamiseksi nostanut eläkeiässä tehtävän vapaaehtoistyön yhdeksi tärkeäksi tekijäksi eläkkeellä olevan väestön hyvinvoinnin edistämiseksi (STM 2020, 27).

Suomessa tehdyt aikaisemmat tutkimuk-

set eläkeikäisten vapaaehtoistyöstä ovat olleet lähinnä kyselytutkimuksia vapaaehtoistyöhön osallistumisesta (Haarni 2010) tai eläkeikäiset ovat olleet yksi ryhmä vapaaehtoistyötä tekevien joukossa (Pessi & Oravaaari 2010). On tutkittu myös sitä, kuinka eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden toiminta, joka on innostanut ulkona liikkumiseen, on vaikuttanut apua saaneiden ikääntyneiden ihmisten elämänlaatuun (Rantanen ym. 2015) ja masennusoireisiin (Rantakokko ym. 2015), sekä sitä, kuinka mielekkääksi vapaaehtoistyöntekijät ovat kokeneet tekemänsä työn (Räihä ym. 2012). Tämän projektin yhteydessä on tutkittu myös apua saaneiden ikääntyneiden ihmisten (Äyräväinen ym. 2012) ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden (Äyräväinen ym. 2019) kokemuksia vastaavuoroisuudesta toimintajakson aikana. Lisäksi on tutkittu etnografisesti eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden ja vuodeosastolla olevien vanhusten kohtaamisia (Hartikainen 2009).

Keskinäistä kanssakäymistä on tutkittu eri tieteenaloilla: hoitotieteissä, sosiaalityieteissä, varhaiskasvatuksessa ja vanhenemisen tutkimuksessa. Ikääntynyttä väestöä koskien kanssakäymistä on tutkittu sukupolvien välisen kanssakäymisen näkökulmasta. Eri sukupolvien luonnollisen kanssakäymisen vähentyessä on kehitetty erilaisia ohjelmia, joiden avulla iäkkäiden ihmisten ja pienten lasten yhteistä toimintaa on pyritty lisäämään (Springate ym. 2008; Jarrott & Smith 2011; Cook & Bailey 2013). Suomessa sukupolvien välistä kanssakäymistä on tutkittu varhaiskasvatuksen näkökulmasta ja etsitty lasten ja vanhusten yhteisen palvelukeskuksen toimintakulttuuria kahdesta eri näkökulmasta: toimintakulttuuria erilaisina toimintakäytäntöinä ja kulttuuria merkityksenäntona (Ukkonen-Mikkola 2011, 14).

Ihmisten keskinäisiä ja toisaalta yhteiskunnan ja ihmisen välisiä suhteita on jäsennetty toimijuutena. Toimijuutta on eri tieteenalojen näkökulmista määritelty eri tavoin. Toimijuuden käsitettä on käytetty yhteiskuntatieteissä, sosiaalityieteissä ja terveystieteissä sekä aikuiskoulutuksen ja elinikäisen oppimisen yh-

teydessä. Toimijuuden ajatellaan kiinnittyvän yhteiskunnan rakenteisiin ja rakentuvan suhteessa toisiin toimijoihin. Yhteiskunnan rakenteet ja suhteet toisiin toimijoihin asettavat ulkoiset puitteet toiminnalle. Yksittäiset toimijat muokkaavat itse oman elämänsä rakenteita, suhteita ja merkityksenantojaan (Giddens 1984; Jyrkämä 2008; Koivula 2013; Virkola 2014; Ruuskanen-Parrukoski 2018).

Sosiaali- ja terveystieteissä toimijuus on mukana erilaisten moniammatillisten kuntoutustilanteiden tutkimuksissa. Niissä korostuu toimijuuteen yhdistetty vallan merkitys. Usein näissä kuntoutumisen tutkimuksissa kohteena on kuntoutuja, jonka katsotaan lähtökohdaisesti olevan heikommassa asemassa ammatillisiin nähden. Tällaisia tutkimuksia on tehty esimerkiksi mielenterveyspotilaiden (Falk ym. 2013; Romakkaniemi & Järvikoski 2013; Väyrynen & Lindh 2013), päihdekuntoutujien (Falk ym. 2013; Väyrynen & Lindh 2013) ja ikääntyvien ihmisten (Wallin ym. 2008; Krokfors 2010) erilaisiin kuntoutustilanteisiin liittyen. Lisäksi toimijuutta on tutkittu autetuksi tulemisen kannalta, jolloin on paneuduttu myös vapaaehtoiseen ja vertaisuuteen perustuvaan auttamiseen sekä näiden auttamismuotojen yksilölliseen ja yhteisölliseen toimijuuteen (Hokkanen 2014).

Jyrkämä (2008) on kehittänyt toimijuuden teoreettismetodologisen viitekehyksen erityisesti ikääntyneiden ihmisten arkielämään kohdistuvan tutkimuksen tarpeisiin. Sen mukaan käsitteellinen ero potentiaalisen, mahdollisen, toimintakyvyn ja aktuaalisen, käytössä olevan, toimintakyvyn välillä tekee mahdolliseksi toimintakyvyn tutkimisen eri tilanteissa ja ympäristöissä (Jyrkämä 2011, 157–8). Tämän viitekehyksen mukaiset toimijuuden modaliteetit eli ulottuvuudet ovat: *osata, kyetä, haluta, täytyä, voida ja tuntea*. *Osata*-ulottuvuudella viitataan tietoihin ja taitoihin, tietyllä tavalla pysyviin osaamisiin. *Kyetä*-ulottuvuudessa on kyse fyysisistä ja psyykkisistä kyvyistä. Voidaan puhua myös toimintakyvystä, joka vaihtelee tilanteesta toiseen. *Haluta* liittyy motivaatioon, tah-

tomiseen, päämääriin ja tavoitteisiin. *Täytyä*-ulottuvuuteen kuuluvat fyysiset ja sosiaaliset pakot ja rajoitukset. *Voida* viittaa mahdollisuuksiin, joita erilaiset tilanteet tarjoavat. *Tuntee* liittyy ihmisen tunteisiin ja arvostuksiin (Jyrkämä 2007, 206–7).

Yhteistoimintaa ja yhteistoimijuutta on selvitetty aikaisemmissa tutkimuksissa ammattilaisten ja kuntoutettavan ihmisen välisenä toimijuutena tai ammattilaisten keskinäisenä toimijuutena moniammatillisissa kuntoutusryhmissä (Harra 2014; Tuusa ym. 2018). Toimijuuden tutkiminen autetuksi tulemisen kannalta on tuonut esiin käsitteet yksilöllinen ja kollektiivinen toimijuus: toimijuus näkyi auttajien ja autetuksi tulevien omaehtoisena, erillisenä, tai yhteisenä toimintana (Hokkanen 2014, 57). Käsitettä jaettu toimijuus on käytetty tutkittaessa laitoksessa asuvien iäkkäiden ihmisten ja hoitajien toimijuutta (Tedre 2007), omaishoivassa puolisoiden yhteistä elämää ja elämässä kiinni pysymistä (Mikkola 2009, 191) sekä kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden iäkkäiden ihmisten kertomuksista joka päiväisestä elämästään (Ylä-Outinen 2012).

Vuorovaikutuksen katsotaan olevan toimijuuteen oleellisesti kuuluva osatekijä (esim. Giddens 1984; Jyrkämä 2008; Virkola 2014; Ruuskanen-Parrukoski 2018). Toimijuus ilmentää ihmisten olemista sosiaalisissa sidoksissa toinen toisiinsa. Näissä sidoksissa vuorovaikutussuhteet ovat toimijuuden kantavana tekijänä (Virkola 2014; Ruuskanen-Parrukoski 2018, 34). Toimijuus rakentuu arjen käytäntöjen ja selontekojen lisäksi vuorovaikutuksellisenä toimintana (Virkola 2014, 266).

Eläkkeellä olevien ihmisten keskinäistä kanssakäymistä ihmisten kotona tehtävässä vapaaehtoistyössä ei ole aikaisemmin tutkittu. Aihe on kiinnostava sekä yhteiskunnan että yksilön kannalta. Aiemmat tutkimustulokset vastavuoroisuudesta vapaaehtoistyössä herättivät kysymyksen, millainen on eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden ja apua saaneiden ihmisten keskinäinen suhde, kun toiminta perustuu vapaaehtoiseen auttamiseen. Tässä tutkimuk-

sessä on tavoitteena selvittää huonokuntoisten iäkkäiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia heidän keskinäisestä kanssakäymisestäään vapaaehtoistyöhön perustuvalla toimintajaksolla ja lisätä ymmärrystä tästä ilmiöstä.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimusympäristö

Eläkeikäisten ihmisten keskinäistä kanssakäymistä tarkastellaan käyttäen aineistoa, joka kerättiin Jyväskylässä vuosina 2009–2011 Vapaaehtoistyö, ulkoliikunta ja vanhusten hyvinvointi -hankkeessa (Rantanen ym. 2015). Kotonaan asuvat iäkkäät ihmiset rekrytoitiin kaupungin kotihoidon ja kuntoutuksen organisaatioiden kautta. Mukaanottokriteerit olivat: vakava liikkumiskyvyn ongelma, joka vaikeuttaa ulos pääsemistä, riittävä kognitiivinen kapasiteetti, ei häiritsevää emotionaalista epävakaisuutta, ikä 65 vuotta tai enemmän ja yksin asuminen. Vapaaehtoistyöntekijöiksi rekrytoitiin eläkkeellä olevia henkilöitä, joiden arvioitiin soveltuvan hankkeeseen koulutusjakson aikana saadun käsityksen perusteella. Tärkeintä oli vapaaehtoistyöntekijän kiinnostus ja sitoutuminen toimintaan. Toimintajakson alkaessa vapaaehtoistyöntekijä allekirjoitti vapaaehtoistyösopimuksen. Pehdyttämisen jälkeen kukin vapaaehtoistyöntekijä tutustui yhteen apua tarvitsevaan ihmiseen, jonka kanssa he toimivat

parina koko toimintajakson ajan. Jakson alussa pari suunnitteli yhdessä iäkkään ihmisen omaan kiinnostukseen pohjautuvan kodin ulkopuoliseen toimintaan suuntautuvan ohjelman, jonka kesto oli kolme kuukautta. Kodin ulkopuolinen toiminta oli esimerkiksi kauppa-, apteekki- ja pankkiasioiden hoitamista, hautausmaalla käymistä, lähialueella tehtyjä vähitellen piteneviä kävelylenkkejä, museoihin tutustumista tai teatterissa käymistä.

Aineiston hankinta

Tämän artikkelin aineisto koostui viiden iäkkään ihmisen ja heidän eläkeikäisen vapaaehtoistyöntekijäparinsa yksilohaastatteluista. Aineisto valittiin harkinnanvaraisesti tutkimushankkeessa aiemmin kerätystä, yhteensä 24 parin yksilohaastatteluista. Tutkimukseen valittiin viisi paria, jotka oli haastateltu saman toimintajakson jälkeen ja jotka erosivat toisistaan apua saaneen ikäihmisen liikkumiskyvyn, asumismuodon, asuinpaikan ja asuinympäristön suhteen. Tavoitteena oli koota tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman rikkaasti ja kattavasti ilmentävä aineisto, joka on hallittavissa ja analysoitavissa valitun metodologisen lähestymistavan periaatteita noudattaen (Smith ym. 2011, 48–51). Taulukossa 1 on esitetty taustatietoja aineistossa mukana olleista pareista.

Parien molemmat osapuolet haastateltiin mahdollisimman pian toimintajakson päättymisen jälkeen. Haastattelijana toimi tämän artikkelin ensimmäinen kirjoittaja. Jokaisessa

Taulukko 1. Tutkimuksessa mukana olleet parit sekä apua saaneen ihmisen asuinympäristö ja liikkumiskyky.

Apua saanut ihminen	Ikä	Liikkumisen haasteet	Vapaaehtoistyöntekijä	Ikä
Kaisa	82 v.	Talossa hissi, alhaalla portaita, rollaattori	Anja	66 v.
Eeva	85 v.	Hissin ovi jäykkä, portaita, pyörätuoli käytössä	Airi	70 v.
Laina	79 v.	Lääkkeiden otto määritteli liikkumista, lukkiutumisen pelko	Tuovi	61 v.
Anni	87 v.	Ei hissiä, 3. krs, rollaattori	Raila	71 v.
Selma	87 v.	Puoliso joutunut laitokseen, apua kotiin monta kertaa päivässä	Kaija	65 v.

Taulukko 2. Analyysin kolmas vaihe, merkitysteemojen muodostaminen.

Sitaatti	Kommentti	Merkitysteema
”No, siinä on ainakin semmonen, että tullee hyvin toimeen ja, sitten kun on tuommonen hyvä avustaja, niin hänen kanssaan on niin miellyttävä lähteä tuonne että.” (A)	Oikeanlaisen avun tarjoaminen.	Hienovarainen apu
”Niin, en minä saa niitä. Niin, niin, että mä en pääse koskaan sillä tavalla niin kuin mä itse haluaisin.” (A)	Ulkoiset esteet estävät pääsyn ulos.	Liikkumisen esteet
”Niin, mä myöhästyin seitsemän minuuttia, ni mä en tienny, et hän oli jo invataksin tilannu, hän oli lähteny sitten ja.” (V)	Omatoimisuuden osoitus, rohkaistunut lähtemään itsenäisesti.	Itsenäisyyden säilyttäminen

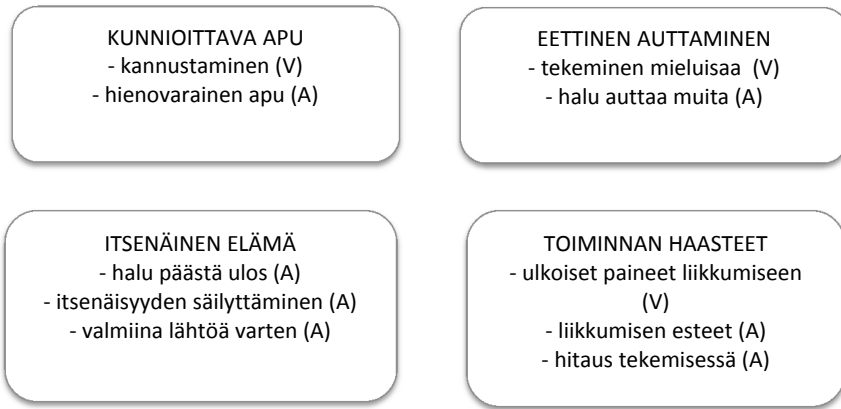
yksilöhaastattelussa pyrittiin antamaan haasteltavalle tilaa puhua vapaasti hänelle tärkeistä asioista, häntä ei keskeytetty eikä palautettu haastattelurungon mukaiseen järjestykseen (Lumme-Sandt 2005). Haastattelurunkoon sisältyi teemoja vapaaehtoistyön kokonaisuuden kokemisesta, toiminnan jatkamiseen liittyvistä tekijöistä, toimintajaksoon kuuluneista tekemisistä, toimintaan kohdistuneista odotuksista sekä siitä, mitä haastateltavat olivat kokeneet saaneensa ja antaneensa toimintajakson aikana. Ennen haastattelun alkamista haasteltaville kerrottiin, että kaikki kerätty tieto on luottamuksellista ja ainoastaan tutkimuskäytössä. Keski-Suomen sairaanhoitopiirin eettinen toimikunta oli antanut tutkimukselle myönteisen lausunnon.

Aineiston analyysi

Tämän artikkelin tutkimusaineisto koostui 163 sivusta litteroitua tekstiä fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5. Vapaaehtoistyöntekijöiden yksilöhaastatteluja oli yhteensä 98 sivua ja apua saaneiden iäkkäiden ihmisten yksilöhaastatteluja 65 sivua. Aineiston analysoinnissa hyödynnettiin tulkitsevaa fenomenologista (Interpretative Phenomenological Analysis, IPA) analyysimetodia, jonka taustalla on Heideggerin hermeneuttisfenomenologinen lähestymistapa (Smith ym. 2011, 23–25). Tavoitteena oli lähestyä tutkittavaa ilmiötä aineistolähtöisesti ilman teoreettisia tai muita ennako-oletuksia. Lisäksi korostui tutkijan oman esiy-

märyksen kriittinen tarkastelu läpi koko tutkimusprosessin. Lähestymistapa soveltuu hyvin tutkimukseen, jossa tarkastelun kohteena ovat ihmisten kokemukset ja heidän kokemuksiinsa liittämät merkitykset eri yhteyksissään (Smith ym. 2011, 40–48). Tässä tutkimuksessa mielenkiinnon kohteena olivat vapaaehtoistyöntekijöiden ja apua saaneiden iäkkäiden ihmisten kokemukset heidän keskinäisestä kanssakäymisestäään vapaaehtoistyöhön perustuvalla toimintajaksolla.

Smithin ja kumppaneiden (2011, 79–92) lähestymistavan mukaisesti analyysin ensimmäisessä vaiheessa ensimmäisestä parista koottu aineisto, molempien osapuolten yksilöhaastattelujen litteroidut tekstit, luettiin huolellisesti useampaan kertaan keskinäisen kanssakäymisen näkökulmasta. Tämän vaiheen tuloksena tekstistä nousi esiin tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia kohtia. Toisessa vaiheessa näiden kohtien yhteyteen kirjoitettiin alustavia kommentteja siitä, mitä tutkija ymmärsi kyseessä olevien asioiden merkitsevän haastateltaville (taulukko 2). Kaksi ensimmäistä vaihetta tehtiin osittain päällekkäisesti. Kolmannessa vaiheessa (taulukko 2) sitaateista ja tutkijan niihin liittämistä kommentteista muodostettiin merkitysteemoja, jotka kuvastivat sekä osallistujien alkuperäisiä sanoja ja ajatuksia että tutkijan ymmärrystä niistä. Taulukossa 2 on kuvattu esimerkki merkitysteemojen muodostamisesta yhden parin osalta muutaman yksittäisen sitaatin, tutkijan sitaatteja koskevien kommenttien ja kommentteista muodostettujen merkityste-

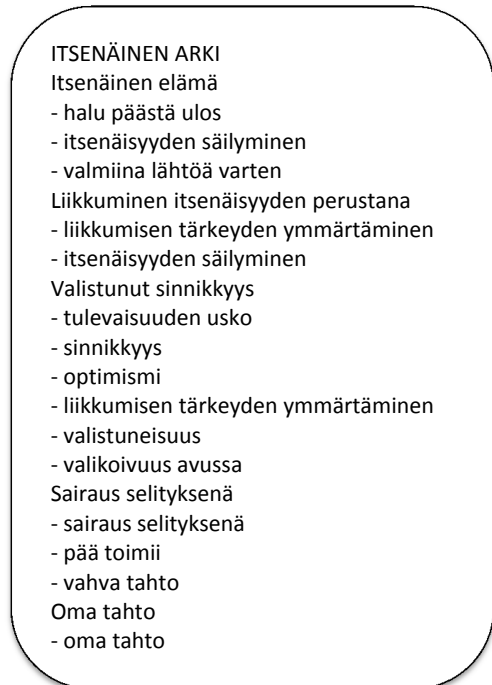
Kuvio 1. Vaihe 4, yhden parin merkitysteemojen muodostamat merkityskokonaisuudet.

mojen avulla. Apua saaneiden ihmisten (A) ja vapaaehtoistyöntekijöiden (V) sitaatit erottuvat toisistaan A- ja V-kirjaimilla.

Neljännessä vaiheessa (kuvio 1) yhden parin yksittäisistä merkitysteemoista muodostuivat keskinäisen kanssakäymisen kokemusta kuvaavat merkityskokonaisuudet (Smith ym. 2011, 92–100). Kuviossa 1 esitetään edellisessä esimerkissä olleen parin merkitysteemojen muodostamat merkityskokonaisuudet samaa merkitätapaa noudattaen kuin taulukossa 2.

Viidennessä vaiheessa samat neljä edellä kuvattua analyysivaihetta toistettiin koko aineistossa pari kerrallaan. Jokaisen parin analyysissä pyrittiin tietoisesti siirtämään sivuun aikaisempien parien kohdalla muodostetut merkitysteemat ja lähestymään kunkin parin kokemusta ja siitä muodostuvia merkitysteemoja avoimesti ja aineistolähtöisesti (Smith ym. 2011, 100). Kun kaikkien viiden parin analyysissä oli käyty läpi viisi ensimmäistä vaihetta, siirryttiin aineiston analyysin viimeiseen, kuudenteen vaiheeseen. Tässä vaiheessa muodostettiin kaikkien parien keskinäisen kanssakäymisen kokemusta kuvaavat pääteemat tekemällä synteesi yksittäisten parien merkityskokonaisuuksista. Viimeinen vaihe on tarpeen, koska tulkitsevassa, hermeneuttisfenomenologisessa lähestymistavassa keskeisiä ovat haastateltavien kokemusten sekä yksityiset että yhteiset merkitykset, ja tavoitteena on saada sel-

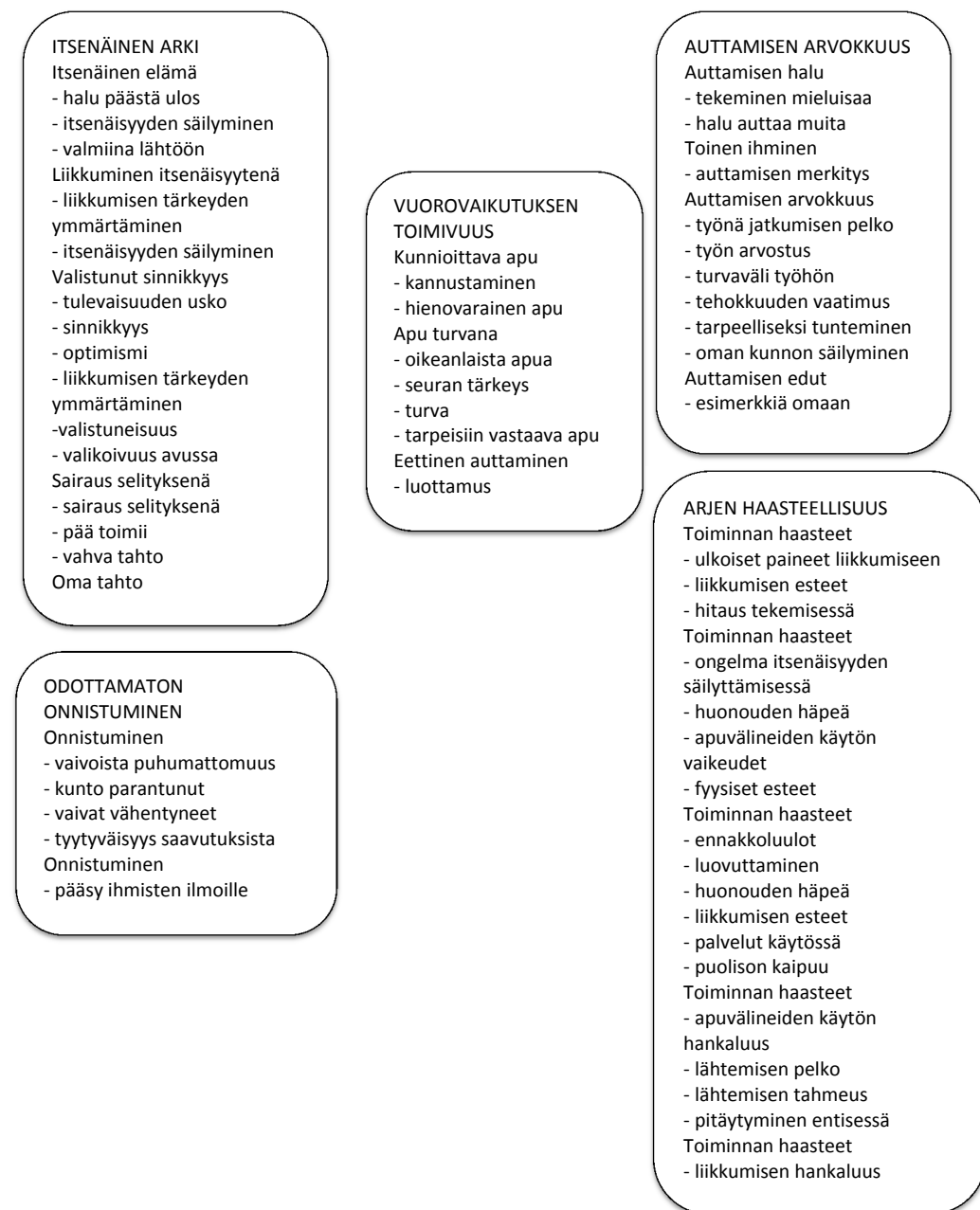
ville parien keskinäisen kanssakäymisen ilmiö. Lisäksi synteessin tekeminen yksittäisten parien merkityskokonaisuuksista mahdollistaa pääsyn analyysissä teoreettisemmalle tasolle (Smith ym. 2011, 101–6). Kuviossa 2 on esimerkki yhden pääteeman muodostumisesta yksittäisten parien merkityskokonaisuuksista, jotka taas muodostuvat yksittäisistä merkitysteemoista.

Kuvio 2. Vaihe 6, yhden pääteeman muodostuminen merkitysteemoista muodostuneista merkityskokonaisuuksista.

Aineiston analyysin perusteella muodostuivat apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kanssakäymisen kokemuksia kuvaavat viisi pääteemaa: *itsenä-*

nen arki, auttamisen arvokkuus, vuorovaikutuksen toimivuus, odottamaton onnistuminen ja arjen haasteellisuus (kuvio 3).

Kuvio 3. Iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kanssakäymisen kokemuksia kuvaavat viisi pääteemaa.

Analyysien luotettavuutta pyrittiin lisäämään keskustelemalla analyysin tuloksena syntyneistä kanssakäymisen merkitysteemoista, merkityskokonaisuuksista ja pääteemoista tutkijaryhmässä analyysin eri vaiheissa (Smith ym. 2011, 179–185). Lisäksi analyysin kulkua on pyritty kuvaamaan mahdollisimman läpinäkyvästi.

Tulokset

Aineiston analyysin perusteella muodostuivat apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kanssakäymisen kokemuksia kuvaavat viisi pääteemaa: *itsenäinen arki, auttamisen arvokkuus, vuorovaikutuksen toimivuus, odottamaton onnistuminen ja arjen haasteellisuus* (kuvio 3). Seuraavassa tarkastellaan pääteemoja yksityiskohtaisemmin todentamalla niitä autenttisten lainausten avulla. Lainaukset on yksilöity haastatellulle henkilölle keksityllä nimellä ja haastateltavan iällä.

Itsenäinen arki -pääteema ilmentää tapaa, jolla apua saaneet iäkkäät henkilöt kuvasivat pyrkimystään mahdollisimman itsenäisen elämän ylläpitämiseen tai pyrkimystään säilyttää edes osia aikaisemmasta itsenäisestä elämästään. Iäkkäät ihmiset kertoivat, että heille oli tärkeää yrittää säilyttää itsenäinen elämä tasolla, joka heille vallitsevissa olosuhteissa oli vielä mahdollista. Itsenäisyyden säilyttämisyrittämyksiään apua saaneet ihmiset ilmaisivat eri tavoin. Liikkumiskyvyn ylläpitämisen merkitys korostui iäkkäiden ihmisten kokemuksissa suhteessa itsenäisyyden säilyttämisen pyrkimykseen. Apua saaneet iäkkäät ihmiset pyrkivät pitämään kuntoaan yllä kävelemällä ja voimistelemalla sisällä, kun eivät kokemuksen mukaan päässeet yksin ulos. Kaisa kertoi: *Täällä olen jumppailut sisällä sitten omia aikojani. Vuosia kävin jumpassa, niin kyllähän niitä jäi mieleen mitä. Entisiä liikkeitä mitä.* (A Kaisa, 82). Hissittömässä talossa asuva Anni koki välttämättömän portaiden kiipeämisen toimivan hyvänä harjoituksena pyrkiessään itsenäisen liik-

kumiskykynsä säilyttämiseen: *Niin, mutta jalat minulla pelaa hyvin, varmaan noitten portaitten ansiosta.* (A Anni, 87). Iäkkäät ihmiset kokivat asioiden seuraamisen ja omien asioidensa tarkan hoitamisen itselleen merkitykselliseksi. He kokivat avun vastaanottamisen vaikeaksi ja kertoivat odottavansa selviävänsä yksin vielä pitkään. Vapaaehtoistyöntekijä Airi kuvaili Eevan (85 v.) haluttomuutta avun vastaanottamiseen: *Minä itse ja minä pääsen, kun minä yksin täällä asun, niin onhan minun pärjättävä.* (V Airi, 70). Toisen parin vapaaehtoistyöntekijä kertoi parinsa Annin (87 v.) optimismista ja tulevaisuuteen suuntautumisesta: *Mää kyllä ihastuin siihen Annin persoonaan sillä tavalla, minusta hän oli niin optimistinen ja suunnitteli elämää eteenpäin ja ei ajatellut sillä tavalla kuin yleensä tämmöset vanhat ihmiset, että eihän sitä tiedä kauanko tässä, vaan hän suunnitteli elämää, osti uusia vaatteita ja käytiin katsomassa liikkeissä.* (V Raila, 71). Pareille yhteisenä merkityksenä ilmeni itsenäinen arki, jota apua saaneet iäkkäät ihmiset kuvasivat itsenäisenä arkena ja vapaaehtoistyöntekijät iäkkäiden ihmisten toimijuuden mahdollistamisena.

Auttamisen arvokkuus -pääteema ilmentää tapaa, jolla vapaaehtoistyöntekijät kertoivat saavansa auttamisesta voimia toimia vapaaehtoistyössä, ja miten he kokivat vapaaehtoistyön arvokkaaksi mahdollisuudeksi jatkaa aikaisempaa tuottavaa elämäänsä. Tässä pääteemassa korostui vapaaehtoistyöntekijöiden kokemus jo lapsuudesta lähteneestä voimakkaasta työn arvostamisesta. Raila kertoi: *Minä olen lapsesta asti, minut on kasvatettu, tai minä olen kasvanut sellaisessa ympäristössä, että työ oli tärkeintä elämässä.* (V Raila, 71). Kovan vaatimustason omaa tekemistä kohtaan koettiin niin ikään olevan lähtöisin lapsuuden ilmapiiristä. Vapaaehtoistyöntekijät kokivat, että heidän täytyi jopa vapaaehtoistyössä pyrkiä jatkuvasti saavuttamaan tietyt itselleen asettamansa tehokkuusvaatimukset. *Kyllä minä sen tiedän, tunnistan ja olen siitä jonkin verran pääsyt, ainakin aika ajoin, irti [naurahdus], mutta se on kuitenkin tuolla taka-alalla aina työntämäs-*

sä, et ole tarpeeksi tehokas, et ole tarpeeksi hyvä. (V Raila, 71). He kokivat kuitenkin tarpeelliseksi tietyn turvavälin pitämisen aikaisempaan työhön, ettei vapaaehtoistyöstä muodostuisi liikaa entisen työn jatke. Merkityksellisestä oli myös itsensä tarpeelliseksi tunteminen. Anja kertoi kokemastaan vapaaehtoistyön merkityksestä itselleen: *Itselle tärkeää tekemistä. Voi hyvällä omallatunnolla levätä, kun on tehnyt.* (V Anja, 66). Auttamisen arvokkuus ilmeni merkityksellisenä myös suhteessa siihen, että toista auttaessa oma kunto pysyy yllä. *Niin, sen minä olen ottanut, että on tärkeää, ei se, että tekee hyödyllistä toisen hyväksi, vaan se, että pysyvä itse kunnossa.* (V Raila, 71). Samoin iäkkään henkilön auttaminen koettiin mahdollisuutena oppia tulevaa, omaa vanhuutta varten. *Se vanhan ihmisen olemassaolo jo saa, että saa niinkun lähellä olla, seurata ja, ja kuunnella ja sillai niin sehän on niinkun omalle itelleenkin oppimista ja.* (V Kaija, 65). Yhteistoimijuutena tässä pääteemassa ilmeni vapaaehtoistyöntekijöille auttamisen arvokkuus, joka oli suhteessa siihen, kuinka tärkeitä he kokivat olevansa apua saaneiden iäkkäiden ihmisten arjessa, jolloin he kokivat sen antavan heille voimia ja innostusta jatkaa vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintaansa. Autettaville ihmisille avun saaminen oli arvokasta.

Vuorovaikutuksen toimivuus -pääteema ilmeni apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden erityislaatuisena koettuna suhteena toiminnan aikana. Selma kertoi ihmetelleensä, kuinka joku vapaaehtoisesti haluaa auttaa häntä: *Joo tuntui ihan ihmeelliseltä, kun minä juuri ajattelin, kun on tämmöinen vaivainen, ja pitää auttaa, niin tuntuu, että ihmiset käyvät niin kuin vastenmielisesti, niin se tuntui ihan ihmeelliseltä.* (A Selma, 87). Saman parin vapaaehtoistyöntekijä Kaija kuvaa heidän välilleen muodostunutta luottamusta: *Ja joskus, että jokohan tämä oli viimeinen päivä, kun näin ja näin. Kaikkea, että kyllähän siellä on sellainen suru ja huoli ja yksinäisyys asioista. Ja kaija se on kaikista tärkein, että on jotenkin niin kuin kyennyt kuuntelemaan sitä ja kuulemaan sitä viestiä.*

(V Kaija, 65). Toisen parin osapuolet kertoivat siitä, kuinka he kokivat yhteistoimintansa sujuneen hyvin. Eeva koki saavansa vapaaehtoistyöntekijältä hienovaraista ja omatoimisuuteen kannustavaa apua. Hän kertoi, että vapaaehtoistyöntekijä etsi hänelle kaupasta valmiiksi, missä hänen tarvitsemansa tuotteet olivat, mutta antoi Eevan itsensä valita ne ostoskoriin: *Hän oli oikein hyvä ihminen ja nuo tavarat olot, kun on noin isoja, enhän minä pääse niissä niin paljon kävelemään. Hän katsoi minun puutoslistaa ja mitä siinä oli, ja joo, täältä sitä saa, täällä on ja.* (A Eeva, 85). Saman parin vapaaehtoistyöntekijä kertoi, kuinka hän kannustaa iäkkäitä ihmistä omatoimisuuteen ja yritteliäisyyteen: *Päinvastoin, minä annoin sitten hänelle kiitosta, että se on hieno asia, että noin se pitää ollakin.* (V Airi, 70). Tässä pääteemassa yhteistoimijuus ilmeni siinä, miten apua saaneille ikäihmisille toimiva vuorovaikutussuhde näyttäytyi tilanteena, jossa he kokivat helpoksi ottaa vastaan vapaaehtoistyöntekijän heille sopivalla tavalla tarjoamaa apua. Vapaaehtoistyöntekijöille vuorovaikutuksen toimivuus ilmeni merkityksellisenä toimintana vertaisten kanssa.

Odottamaton onnistuminen -pääteema ilmentää tapaa, jolla apua saaneet ihmiset kertoivat kolmen kuukauden toimintajakson tuoneen odottamatonta myönteistä merkitystä heidän elämäänsä. Yhteistoimijuus ilmeni tässä pääteemassa siinä, miten parien molemmille osapuolille, sekä iäkkäille ihmisille että vapaaehtoistyöntekijöille, oli merkityksellisestä se, että ulospääsemisen vaikeuksia oli voitettu yhdessä ja apua saaneet ihmiset olivat päässeet ihmisten ilmoille ja hoitamaan asioitaan. Yhden parin vapaaehtoistyöntekijä kertoi: *Ja tuota, hän melkein sen puoli vuotta on ollut sisällä suurin piirtein, [huokaus] että tuota, kyllä kai se lähinnä sitä oli, että sai sen verran apua, että pääsi sieltä neljän seinän sisältä ulos.* (V Tuovi, 61). Apua saaneet ihmiset kokivat kuntonsa parantuneen ja erilaisten vaivojensa vähentyneen ja olivat tyytyväisiä saavutuksistaan ja niiden merkityksestä itselle. Esimerkiksi Kaisa kuvasi saavutuksiaan: *Olemmehan me tehty ihan hyviä*

lenkkejä, useampi kilometri. (A Kaisa, 82). Laina kertoi kokeneensa tyytyväisyyttä saatuaan vapaaehtoistyöntekijän kanssa hoidettua kaikki jouluostokset sukulaisilta salassa: *Kyllä minusta ihan kivasti, kivasti pystyttiin menemään. Että me yhdistettiin niin, että ulkona käveltiin ja siten menttiin. Minä sain esimerkiksi jouluostokset tehtyä ihan tällä tavalla.* (A Laina, 79).

Arjen haasteellisuus -pääteemassa välityy apua saaneiden iäkkäiden ihmisten selviytyminen arjen vaikeuksistaan yhteistyössä vapaaehtoistyöntekijöiden kanssa. Ulospääsyvaikeuksien koettiin aiheutuneen joko iäkkäiden ihmisten omasta kunnosta tai heidän asuinpaikkansa ulkoisista tekijöistä, kuten hissittömyydestä tai hissien jäämisestä välikerrokseen, jolloin portaita joutui nousemaan tai laskeutumaan päästäkseen omaan asuntoonsa. Eeva kuvaili: *No kun minun on niin vaikeaa täältä ensinnä päästä yksin tuonne ulos. Kun tuo hissi ei mene alaovelle saakka. Niin, ja sitten tuota, hissinoivi on jäykkä ja ulko-ovi on raskas. Niin, en minä saa niitä. Niin, niin, että minä en pääse koskaan sillä tavalla niin kuin minä itse haluaisin.* (A Eeva, 85). Vapaaehtoistyöntekijät kertoivat auttaneensa iäkkäitä ihmisiä, joilla oli erilaisia liikkumisen esteitä, fyysisiä vaivoja, uloslähtemisen pelkoa, apuvälineiden käytön hankaluuksia tai ennakkoluuloja tai jotka olivat niin huonokuntoisia, että heillä oli kaikki mahdolliset kotiin saatavat palvelut jo käytössä. Anni kertoo portaissa liikkumisestaan: *Niin tuota, niin se on heti kun toinen on mukana nin semmonen turva, ihan ninku pärjäisin niissä paljon paremmin sitten* (A Anni, 87). Yhteistoimijuus näyttäytyi merkityksellisenä sekä apua saaneille ikäihmisille että vapaaehtoistyöntekijöille yhdessä selviytymisenä iäkkäiden ihmisten liikkumisen vaikeuksista ja ulos pääsemisessä.

Arjen haasteellisuutta osoitti se, että kaikista vaikeuksista ei selviydytty. Tällaisiksi vaikeuksiksi koettiin ulos lähtemisen hitaus ja tahmeus, luovuttamisen mieliala, häpeän tunteet omasta huonoudesta, puolison kaipuu, ystävien kaikkoaminen ja pitäytyminen entisessä. Nämä tulivat esiin asioina, joihin iäkkäät ih-

miset kokivat saaneensa hetkellistä helpotusta yhdessä olon aikana mutta jotka nousivat aina uudelleen esiin. Apuvälineiden käytön aiheuttamista häpeän tunteista ja kokemuksestaan vapaaehtoistyöntekijän myönteisestä asenteesta asiaan Anni kertoi: *Niin, mutta entiset työ-kaverit, meillä on niin suuri ero, kun he näkevät ja pystyvät liikkumaan, että ei rollaattorilla. Rollaattorilla liikkuminen, siinä onkin suuri, että tuo Raila ei millään lailla oo minulle ainakaan näyttäny sitä, että hän kärsii siitä, kun mää rollaattorilla.* (A Anni, 87).

Kaikki edellä esitetyt pääteemat olivat osittain päällekkäisiä keskenään. Yhdessä kaikki pääteemat muodostivat yhteistoimijuuden, joka kutoutui pääteemojen erilaisina variaatioina kunkin parin kohdalla. Itsenäinen arki ja auttamisen arvokkuus -pääteemat kietoutuivat yhteen siten, että ensin mainitussa ilmeni apua saaneiden iäkkäiden ihmisten näkökulma ja jälkimmäisessä taas enemmän vapaaehtoistyöntekijöiden näkökulma. Samoin odottamattoman onnistumisen ja arjen haasteellisuuden pääteemat kietoutuivat tiiviisti yhteen. Odottamattomassa onnistumisessa tulivat voimakkaammin esiin iäkkäiden ihmisten uudet myönteiset kokemukset, ja arjen haasteellisuudessa taas koettiin, että oli yhdessä selviydytty hankaluuksista ja esteistä. Apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden keskinäinen kanssakäyminen vapaaehtoistyössä kiteytyy tämän tutkimuksen tulosten perusteella yhteistoimijuuteen. Se toi esiin pääteemoissa ikäänntyvän itsenäisyyttä korostavan toimijuuden, avun saamisen arvosuhteen, toista kunnioittavan avun antamisen tasa-vertaisuuden vaatimuksen, yhdessä onnistumisen ja yhdessä haasteiden ratkaisemisen.

Pohdinta

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia keskinäisestä kanssakäymisestäään vapaaehtoistyöhön perustuvalla

toimintajaksolla. Apua saaneiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden keskinäisen kanssakäymisen kokemusta kuvaa viksi pääteemoiksi muodostuivat itsenäinen arki, auttamisen arvokkuus, vuorovaikutuksen toimivuus, odottamaton onnistuminen ja arjen haasteellisuus. Nämä pääteemat kietoutuivat keskenään yhteen yhteistoimijuuden merkitykseksi. Toisin sanoen, yhteistoimijuuden merkitystä ilmentää tässä tutkimuksessa se keskinäisen kanssakäymisen kokemuksellinen erityisyys, jollaisena sekä vapaaehtoistyöntekijät että apua saaneet iäkkäät ihmiset sen kokivat vapaaehtoistyöhön perustuvalla toimintajaksollaan.

Haastateltavat kokivat yhteistoimijuutta silloin, kun keskinäinen kanssakäyminen koettiin vapaaehtoisena ja tasa-arvoisena. Haastateltavat kokivat toiminnan vapaaehtoisuuden olevan olennaista yhteistoimijuuden luontevalle rakentumiselle parien yhteistoiminnassa, jossa apua saaneet iäkkäät ihmiset kokivat olevansa tasavertaisia toimijoita vapaaehtoistyöntekijöiden rinnalla. Tutkimukseen oli alun perin valittu vain emotionaalisesti tasapainoisia ja riittävän kognitiivisen kapasiteetin omaavia vain ulkona liikkumiseen apua tarvitsevia ikääntyneitä ihmisiä, joten tasa-arvoisen suhteen rakentumiseen oli hyvät mahdollisuudet. Parit kertoivat keskinäisen suhteensa ja kanssakäymisensä rakentuneen rauhassa apua saaneiden ihmisen kotona asumisen olosuhteissa. Tämä tulos laajentaa ymmärrystä ikääntyneiden ihmisten keskinäisestä toimijuudesta verrattuna aiempiin tutkimuksiin, joissa toimijuutta on tarkasteltu hoitosuhteen tai palvelutaloasumisen kontekstissa, laitoksessa asuvien iäkkäiden ihmisten ja hoitajien sekä puolisoien välisen omaishoivan näkökulmasta (vrt. Tedre 2007; Miikkola 2009; Ylä-Outinen 2012). Samoin toimijuuden tasa-arvoisuus näyttäytyi näissä tuloksissa erilaisena kuin aikaisemmissa ikääntyvien ihmisten kuntoutustilanteiden tutkimuksissa (Wallin ym. 2008; Krokfors 2010).

Yhteistoimijuuden kokeminen ilmeni vapaaehtoistyöntekijän ja apua saaneen iäkkään

ihmisen välisinä, vastavuoroisina ja vaihtelevina merkityksinä. Vaikka tavoitetta kohti ponnistelemisen keinoja ja mahdollisuuksia kuvattiin eri tavoin, kaikille yhteistä oli kuitenkin kokemus yhdessä sovittuun, yhteiseen tavoitteeseen pyrkimisestä. Tulokset heijastelevat aikaisempien yhteistoimijuutta käsitelleiden tutkimusten tuloksia. Aikaisemmissa tutkimuksissa yhteistoimijuutta on kuitenkin tarkasteltu tästä tutkimuksesta poikkeavista intresseistä käsin, ammattilaisten ja kuntoutettavien sekä moniammatillisissa työryhmissä toimivien ammattilaisten yhteistoiminnan näkökulmasta (Harra 2014; Tuusa ym. 2018). Tämän tutkimuksen tuloksissa on yhteneväisyyksiä Jyrkämän käyttämien toimijuuden ulottuvuuksien kanssa. Tutkimus on kuitenkin tehty täysin aineistolähtöisesti, ja tulokset pohjautuvat apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksiin, eikä analyysissä ole käytetty Jyrkämän (2007; 2008; 2011) kehittämää viitekehystä.

Tutkimuksen tulokset resonoivat myös yhden aikaisemman vapaaehtoistyön kontekstissa tehdyn toimijuuden tutkimuksen (Hokkanen 2014) kanssa. Siinä selvitettiin autetuksi tulevista yhteiskunnallisena ilmiönä ja toimijuutta tarkasteltiin teoreettisessa ja käsitteellisessä viitekehyksessä, ja tarkastelun kohteena olivat sekä auttajien että apua saaneiden omaehtoinen, toisistaan erillinen ja yhteinen toiminta (Hokkanen 2014, 57–63). Tässä tutkimuksessa yhteistoimijuus ilmeni vapaaehtoistyöntekijöiden ja apua saaneiden iäkkäiden ihmisten keskinäisen kanssakäymisen kokemuksiin sisältyvinä merkityksinä.

Yhteistoimijuus ilmeni vapaaehtoistyöntekijöiden ja apua saaneiden iäkkäiden ihmisten keskinäisen kanssakäymisen kaikkia pääteemoja yhdistävänä merkityksenä. Jokainen pääteema tuo vapaaehtoistyön yhteistoimijuuteen lisänäkökulman. Itsenäinen arki -pääteemassa yhteistoimijuus näyttäytyi vastavuoroisina merkityksinä, jotka ilmenivät yhtäältä apua saaneiden iäkkäiden ihmisten kuvailemana pyrkimyksenä itsenäiseen arkeen ja toisaalta vapaa-

ehtoistyöntekijöiden kuvailemana pyrkimyksenä iäkkäiden ihmisten toimijuuden mahdollistamiseen. Yhteistoimijuus ilmeni vastavuoroisena merkityksenä myös auttamisen arvokkuus -pääteemassa, jossa vapaaehtoistyöntekijöille auttamisen arvokkuus oli suhteessa siihen, kuinka tärkeitä he kokivat olevansa apua saaneiden iäkkäiden ihmisten arjessa. Autettavalle avun saaminen oli arvokasta. Tulosten perusteella itsenäinen arki ja auttamisen arvokkuus -pääteemojen yhteistoimijuudessa oli keskiössä apua saaneille iäkkäille ihmisille mahdollisuus autettuun mutta mahdollisimman itsenäiseen arkeen. Vapaaehtoistyöntekijöille taas auttamisen arvokkuuden merkitys oli siinä, että he saivat auttaa iäkkäitä ihmisiä selviämään itsenäisesti arjessaan. Yhteistoimijuuden koettiin vuorovaikutuksen toimivuus -pääteemassa oleen vuorovaikutussuhteen keskeinen osatekijä ja auttavan molempia luomaan ja ylläpitämään vuorovaikutusta. Odottamaton onnistuminen -pääteemassa yhteistoimijuus näyttäytyi olennaisena suhteessa niihin myönteisiin asioihin, joita kolmen kuukauden toimintajakson koettiin tuoneen molempien osapuolten elämään. Arjen haasteellisuus -pääteemassa yhteistoimijuus näyttäytyi merkityksellisenä sekä autettaville että vapaaehtoistyöntekijöille niissä tilanteissa, joissa he kokivat yhdessä selvinneensä. Yhteistoimijuuskaan ei kuitenkaan auttanut selviämään kaikista apua saaneen ihmisen kokemista arjen haasteista. Vapaaehtoistyöntekijöiden tukea henkisiin tai sosiaalisiin haasteisiin ei koettu riittäväksi.

Tuloksissa on yhtäläisyyksiä Jyrkämän (2007; 2008; 2011) käyttämien toimijuuden ulottuvuuksien kanssa: vapaaehtoistyöntekijät toivat esille halunsa auttaa iäkkäitä ihmisiä ja kokemuksensa apua saaneiden ihmisten toimijuuden mahdollistamisesta. Iäkkäiden ihmisten toimijuuden kokemuksissa puolestaan oli yhtäläisyyksiä siihen, miten Jyrkämä kuvaa erityisesti kykenemisen ja voimisen vähenemistä ikääntymisen myötä. Auttamisen arvokkuus -pääteemassa yhteistoimijuus heijastelee vapaaehtoistyöntekijöiden kohdalla kaikkia

Jyrkämän esittämiä toimijuuden ulottuvuuksia. Vuorovaikutuksen toimivuus -pääteemassa sekä iäkkäitä ihmisiä että vapaaehtoistyöntekijöitä koskevat tulokset resonoivat Jyrkämän esiintuomien kaikkien toimijuuden ulottuvuuksien kanssa. Myös muut toimijuuden tutkijat liittävät vuorovaikutuksen merkitykselliseksi osaksi toimijuutta (esim. Giddens 1984; Jyrkämä 2008). Vuorovaikutusta on aiemmissakin tutkimuksissa kuvattu kanssakäymisen ja toimijuuden kantavana tekijänä (Harra 2014; Virkola; Ruuskanen-Parrukoski 2018). Tässä tutkimuksessa esiin tulleet haasteet, joista ikääntyneet ihmiset eivät kokeneet selviytyneensä, ovat pitkälti samoja, jotka ovat nousseet esiin ikääntyneiden ihmisten sosiaalisen kuntoutuksen tarpeiden kartoituksessa (vrt. Rossi & Valokivi 2018). Monet niistä haasteista, joista ei tämän tutkimuksen mukaan selviydytty vapaaehtoisen auttamisen ympäristössä, vaativat laaja-alaista ja monialaista kuntoutusnäkökulmaa.

Tutkimuksen vahvuutena on, että se oli osa laajempaa interventiotutkimusta, jossa kaikki haastatellut parit olivat yhdessä osallistuneet vapaaehtoistoimintajaksoon, ja kaikki haastatellut toteutettiin mahdollisimman pian jakson päättymisen jälkeen. Näin haastateltavilla pareilla oli omakohtainen kokemus kanssakäymisestäään toimintajaksojen aikana, ja heidän kokemuksiaan voidaan pitää uskottavina ja tuoreina. Laadullisen tutkimuksen kulkua on artikkelissa pyritty kuvaamaan mahdollisimman läpinäkyvästi. Tulosten läpinäkyvyyden lisäämiseksi autenttisia lainauksia käytetään analyysin tulosten kuvaamisessa, jotta lukijoilla on mahdollisuus seurata analyysin etenemistä sekä tulosten ja johtopäätösten syntymistä (Smith ym. 2011, 179–185). Analyysiin on sisäänrakennettu ajatus, että jokainen tutkija voi sanoittaa tulokset eri tavoin.

Useampi tapaamiskerta haastateltavien kanssa olisi saattanut tuottaa aineistoa sekä määrällisesti enemmän että lisätä haastateltavien ilmaisujen syvyyttä. Haastattelurungon teemat saattoivat myös rajoittaa haastatelta-

vien ilmaisu. Lisäksi tutkimukseen oli valittu harkinnanvaraisesti viisi autettavan iäkkään ihmisen ja hänen eläkeikäisen vapaaehtoistyöntekijänsä muodostamaa paria, jotka olivat keskenään erilaisia. Mahdollisesti teemat olisi ilmaistu hieman eri sanoin ja monipuolisemmin, jos mukana olisi ollut useampia pareja.

Tutkimuksen analyysimenetelmäksi valittiin IPA, jolla on myös rajoitteensa. Teema-analyysi voidaan nähdä yhtenä uutta tietoa tuovana menetelmänä kanssakäymisen ymmärtämisen tutkimuksessa.

Johtopäätökset

Tutkimus lisäsi ymmärrystä apua saaneiden iäkkäiden ihmisten ja eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden kokemasta keskinäisestä kanssakäymisestä vapaaehtoistyöhön perustuvalla toimintajaksolla. Tulokset toivat esiin iäkkäiden ihmisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden kokeman yhteistoiminnan merkityksellisyden ja syvensivät näin ymmärrystä yhteistoimijuudesta kokemuksellisenä ilmiönä. Itsenäinen arki-pääteemassa yhteistoimijuuden merkityksellisyys korostui apua saaneiden iäkkäiden ihmisten kokemuksissa. Vapaaehtoistyöntekijöiden kokema yhteistoimijuuden merkitys näyttäytyi selkeimmin auttamisen arvokkuus-pääteemassa. Nämä kaksi pääteemaa kietoutuivat kiinteästi yhteen ja muodostivat yhdessä yhteistoimijuutta kuvastavan merkityskokonaisuuden. Vuorovaikutuksen toimivuus-pääteema kutoutui molempien osapuolten kokemaan yhteistoimijuuteen, jossa molemmat osapuolet kokivat olevansa tasapuolisia toimijoita. Samalla tavalla odottamattoman onnistumisen ja arjen haasteellisuuden pääteemat muodostivat harmoniset kokonaisuudet, joissa toimijuus jakautui tasaisesti osapuolten välillä. Ne ilmaisivat kokemusta yhteistoimijuudesta, joka tarjoaa molemmille osapuolille merkityksellisiä onnistumisen kokemuksia, kun erilaisista haasteista selviydytään yhdessä.

Tuloksia voidaan hyödyntää suunniteltaessa ja kehitettäessä erilaisia eläkeikäisten ihmisten vapaaehtoistyöhön ja vertaistoimintaan pohjautuvia toimintamalleja ja käytäntöjä. Nykyisten eläkeikäisten vapaaehtoistyöntekijöiden arvostukset näyttävät suosivan toisten ihmisten auttamista, mutta kuinka kauas tulevaisuuteen tämä kantaa? Vuorovaikutuksen merkitys vapaaehtoistyössä on olennaista – siksi vuorovaikutuksen toimivuudesta ja yhteistoimijuudesta tarvitaan lisätutkimusta.

Yhteydenotto:

Irma Äyräväinen, TtM

Jyväskylän yliopisto, Gerontologian tutkimuskeskus
irma.ayravainen@jyu.fi

Kirjallisuus

- Aaltonen T, Henriksson L, Tiilikka T, Valokivi H, Zechner M. Vanhuksen hyvä elämä asiakirjoissa ja haastattelupuheessa. Teoksessa: Metteri A, Valokivi H, Ylinen S, toim. Terveys ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 2014:244–70.
- Anttonen A, Karsio O. Eldercare service redesign in Finland: deinstitutionalization of longterm care. *J Soc Serv Res* 2016;42(2):155–66.
<https://doi.org/10.1080/01488376.2015.1129017>
- Cook G, Bailey C. Older care home residents' views of intergenerational practice. *J Intergenerational Relatsh* 2013;11(4):410–24.
<https://doi.org/10.1080/15350770.2013.837802>
- Falk H, Kurki M, Rissanen P, Kankaanpää S, Sinkkonen N. Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi. Helsinki: THL, 2013.
- Giddens A. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analysissä. Suom. Andersson P, Heiskanen I. [Alkuperäinen teos *Central problems in social theory*, 1979.] Helsinki: Otava, 1984.
- Haarni I. Eläkeikäisten kohtaamispaikat tekemisen ja tapaamisen yhteisöinä. *Gerontologia* 2010;24(1):3–13.
- Harra T. Terapeuttinen yhteistoiminta: asiakkaan osallistumisen mahdollistaminen toimintaterapiassa. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapland University Press, 2014.

- Hartikainen A. Vapaaehtoiset vuodeosastolla: etnografinen tutkimus vanhusten ja vapaaehtoisten kohtaamisesta. Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos, 2009.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-806-133-8>
- Hokkanen L. Autetuksi tuleminen: valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapland University Press, 2014.
- Jarrott S, Smith C. The complement of research and theory in practice: contact theory at work in non-familial intergenerational programs. *Gerontologist* 2011;51(1):112–21.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnq058>
- Jyrkämä J. Toimijuus ja toimintatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa: Seppänen M, Karisto A, Kröger T, toim. Vanhuus ja sosiaalityö: sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 2007:195–217.
- Jyrkämä J. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi. *Gerontologia* 2008;22(4):190–203.
- Jyrkämä J. Ikääntyminen ja ikääntyvien kuntoutus. Teoksessa: Karjalainen V, Viikkumaa I, toim. Kuntoutus kanssamme: ihmisen toimijuuden tukeminen. 6. painos. Helsinki: Stakes, 2011:153–60.
- Karjalainen V. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Teoksessa: Karjalainen V, Viikkumaa I, toim. Kuntoutus kanssamme: ihmisen toimijuuden tukeminen. 6. painos. Helsinki: Stakes, 2011:11–25.
- Kestilä L, Knape N, Hetemaa T. Suomalaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö tilastojen valossa. Teoksessa: Kestilä L, Karvonen S, toim. Suomalaisten hyvinvointi 2018. Helsinki: THL, 2019:188–206.
- Koivula R. Muistisairaana ihmisen omaisena terveyskeskuksen pitkäaikaisosastolla: tutkimus toimijuudesta. Jyväskylän yliopisto. Helsinki: THL, 2013.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-904-6>
- Koskinen S, Pitkälä K, Saarenheimo M. Gerontologinen kuntoutus. Teoksessa: Rissanen P, Kallanranta T, Suikkanen A, toim. Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 2008:547–63.
- Krokkfors Y. Miten sosiaalityöntekijän toimijuus näkyi kohtaamisessa iäkkään kuntoutujan kanssa? *Gerontologia* 2010;24(3):249–60.
- Lumme-Sandt K. Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa: Ruusuvuori J, Tiittula L, toim. Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005:125–44.
- Mikkola T. Sinusta kiinni: tutkimus puolisohoivan arjen toimijuuksista. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2009.
- Peltomäki P. Kotona asuvan ikäihmisen perheen hyvää vointi: fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus. *Acta Universitatis Tamperensis* 1957. Tampere: Tampereen yliopisto, 2014.
- Pessi AB, Oravaaari T. Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä: tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta. Avustustoiminnan raportteja 23. Helsinki: Yliopisto-paino, 2010.
- Rantakokko M, Iwarsson S, Hirvensalo M, Leinonen R, Heikkinen E, Rantanen T. Unmet physical activity need in old age. *J Am Geriatr Soc* 2010;58(4):707–12.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2010.02792.x>
- Rantakokko M, Mänty M, Iwarsson S, Törmäkangas T, Leinonen R, Heikkinen E, Rantanen T. Fear of moving outdoors and development of outdoor walking difficulty in older people. *J Am Geriatr Soc* 2009;57(4):634–40.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2009.02180.x>
- Rantakokko M, Pakkala I, Äyräväinen I, Rantanen T. The effect of out-of-home activity intervention delivered by volunteers on depressive symptoms among older people with severe mobility limitations: a randomized controlled trial. *Aging Ment Health* 2015;19(3):231–8.
<https://doi.org/10.1080/13607863.2014.924092>
- Rantanen T, Äyräväinen I, Eronen J, Lyyra T, Törmäkangas T, Vaarama M, Rantakokko M. The effect of an outdoor activities' intervention delivered by older volunteers on the quality of life of older people with severe mobility limitations: a randomized controlled trial. *Aging Clin Exp Res* 2015;27(2):161–9.
<https://doi.org/10.1007/s40520-014-0254-7>
- Rasinaho M, Hirvensalo M, Leinonen R, Lintunen T, Rantanen T. Motives for and barriers to physical activity among older adults with mobility limitations. *J Aging Phys Activity* 2006;15(1):90–102.
<https://doi.org/10.1123/japa.15.1.90>

- Romakkaniemi M, Järvikoski A. Jaetun toimijuuden rakentuminen mielenterveyspalveluissa. *Kuntoutus* 2013;36(1):39–44.
- Rossi E, Valokivi H. Ikääntyneiden sosiaalinen kuntoutus. Teoksessa: Lindh J, Härkäpää K, Kostamo-Pääkkö K, toim. Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 2018:149–73.
- Ruuskanen-Parrukoski P. Palveluasuminen ikääntyneen asumisen kontekstina: tapaustutkimus ikääntyneiden toimijuudesta sekä vallasta ja sosiaalisista suhteista. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapland University Press, 2018.
- Räihä K., Äyräväinen I., Rantakokko M., Lyyra TM, Rantanen T. Toiminnan mielekkäisyys vapaaehtoisuudessa. *Gerontologia* 2012;26(4):224–34.
- Smith JA, Flowers P, Larkin M. Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research. London: Sage, 2011.
- Springate I, Atkinson M, Martin K. Intergenerational practice: a review of the literature. LGA Research Report F/SR262. Slough: NFER, 2008.
- STM. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023: tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>
- Tedre S. Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa: Seppänen M, Karisto A, Kröger T, toim. Vanhuus ja sosiaalityö: sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 2007:95–119.
- Tuorila H. Ikääntyvien tee se itse -hoivapalvelut: mahdollisuus vai uhka? *Futura* 2013/1:60–8.
- Tuusa M, Seppänen-Järvelä R, Henriksson M, Juonen-Posti P, Pesonen S, Syrjä V, ym. Yhteistoiminta ja toimijuus kuntoutumista edistävinä vaikutusmekanismeina. Teoksessa: Lindh J, Härkäpää K, Kostamo-Pääkkö K, toim. Sosiaalinen kuntoutuksessa. Rovaniemi: Lapland University Press, 2018:125–48.
- Ukkonen-Mikkola T. Sukupolvien kohtaamisia lasten ja vanhusten yhteisessä palvelukeskuksessa. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1054. Tampere: Tampere University Press, 2011. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8382-0>
- Vaarama M, Luoma ML, Ylönen L. Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu hyvinvointi. Teoksessa: Kautto M, toim. Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 2006:104–36.
- Virkola E. Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvottelevia: muistisairaus yksinasuvan naisen arjessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2014.
- Väyrynen S, Lindh J. Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa: Laitinen M, Niskala A, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013:405–26.
- Wallin M, Talvitie U, Cattan M, Karppi SL. Vanhukseen toimijuus ja kuntoutuksen vuorovaikutustilanteet. *Gerontologia* 2008;21(3):156–62.
- Ylä-Outinen T. Ikäihmisten arki: kotona asuvien ja palvelutaloon muuttaneiden ikäihmisten kertomuksia jokapäiväisestä elämästä. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* No 48. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, 2012. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0974-9>
- Äyräväinen I, Lyyra TM, Lintunen T, Rantanen T. Vastavuoroisuus ikääntyneiden ihmisten vapaaehtoisuudessa apua saaneiden henkilöiden kokeman. *Gerontologia* 2012;26(3):172–82.
- Äyräväinen I, Piirainen A, Lintunen T, Rantanen T. Vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia vastavuoroisuudesta ikääntyneiden ihmisten vapaaehtoisuudessa. *Gerontologia* 2019;33(1):3–18.